

ve Ali b. Hamza el-Kisâf'den önce zikredilmiştir. Giriş kısmında kıraat imamlarıyla onların senedleri, rivayet ve tarikeleri hakkında önemli bilgilerin yer aldığı eserin bilinen yazma nüshaları Nuruosmaniye (nr. 86, 117 varak), Kütahya Vâhid Paşa (nr. 2819, vr. 85^a-142^a), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (nr. 72, 149 varak) ve Riyad Melik Süüd Üniversitesini (nr. 688, 125 varak) kütüphanelerindedir. 2. *Kitâbü't-Temhîd fî ma'rifeti't-tecvîd*. Kapağında müellifin kendi el yazısıyla icâzet kaydı bulunan ve ilk kâri-ler hakkında önemli bilgiler veren (Ateş, V/1, 36) eserin bir nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 1525, 88 varak). 3. *el-Hâdî ilâ ma'rifeti'l-meşkâtî ve'l-mebâdî*. *el-Hâdî fî 'ilmi'l-meşkâtî ve'l-mebâdî* adıyla da bilinen eserin nüshaları Süleymaniye (Lâleli, nr. 69), Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 150, 230 varak) ve Dublin Chester Beatty (nr. 3595, 188 varak) kütüphanelerindedir. 4. *Şerhu ma'htelefe fihî aşhâbü Ebî Muhammed Ya'kûb b. İshâk el-Hâdramî*. Meşhur on imamdan Ya'kûb el-Hadramî'nin talebelerinin kıraat konusunda ihtilâf ettikleri meseleleri tesbit ve izah eden, bu vesile ile çeşitli kişilerin hal tercümeleleri hakkında bilgi veren (Ateş, V/1, 37) eserin bir nüshası Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 4820/2, s. 241-404). 5. *Kitâbü'l-İntişâr fî ma'rifeti kurrâ'î'l-müdünü ve'l-emşâr*. İbnü'l-Cezerî, bazı kaynaklarda adı *Tabakâtü'l-kurrâ'* olarak geçen ve yirmi cilt olduğu kaydedilen bu eserden söz ederken onun bir yapağını dahi ele geçiremediğini, eserin muhtemelen Cen-giz Han istilâsı sırasında kaybolmuş ola-bileceğini ifade etmektedir (*Gâyetü'n-nihâye*, I, 204). 6. *Qırâ'atü Ebî Hanîfe en-Nu'mân*. Yazma bir nüshası Antalya El-malı Halk Kütüphanesi'ndedir (nr. 2548, vr. 40^a-45^a). 7. *el-İktifâ' qırâ'atü imâmi'l-kurrâ' Ebî 'Amr b. el-'Alâ'*. Yazma bir nüshası Madras'tadır (nr. 55, 219 varak [bk. *el-Fihrisü's-şâmil: mahtûâtü'l-kurrâ'ât*, I, 115]).

Bunlardan başka şu eserlerin de He-medânî'ye ait olduğu belirtilmektedir: *Mübhicü'l-esrâr fî ma'rifeti ihlâtî'l-'aded fî'l-aşmâs ve'l-a'sâr 'alâ nihâyeti'l-icâz ve'l-ihlâtîr*, *Dürretü't-tâc fî fevâ'idü'l-hâc, el-Edeb fî hisâni'l-hâdis* (Brockelmann, I, 724). Ebü'l-Alâ'nın, kıraat imamlarının her birinin kıraatıyla ilgili olarak telif ettiği birer ciltlik müstakil kitapları ile *Mâ'âtü'l-Qur'ân* ve elli ciltlik *Zâdü'l-müsâfir* adlı eser-

lerinden de kaynaklarda söz edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, 248; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, VIII, 5-52; İbnü'd-Dübey-sî, *Zeylû Târîhi Bağdâd* (Hatîb, *Târîhu Bağdâd* içinde), XV, 157; Ahmed b. Aybek ed-Dimyâtî, *el-Müstefâd min Zeyli Târîhi Bağdâd* (Hatîb, *Târîhu Bağdâd* içinde), XIX, 96-97; Zehebî, *A'lâ-mü'n-nübelâ'*, XXI, 40-47; a.mlf., *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, II, 542; Yâfî'î, *Mir'âtü'l-cenân*, III, 389-390; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XII, 286; İbn Receb, *Kitâbü'z-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, Kahire 1372/1952 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), I, 324-329; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 204-206; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 494-495; Dâ-vûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, I, 128-131; *Keş-fü'z-zunûn*, I, 114; II, 946, 1106, 1189, 1387, 1773, 2026; *İzâhu'l-meknân*, I, 606; II, 715; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 724; II, 975, 981; Karatay, *Arapça Yazmalar*, I, 417; Sezgin, *GAŞ*, I, 12; Seyyid Hasan es-Sadr, *Te'sisü's-Şi'a*, Beyrut 1401/1981, s. 114-115; Nüveyhiz, *Mu'ce-mü'l-müfessirîn*, I, 135; Kays Âl-i Kays, *el-İrâ-niyyûn*, I/2, s. 365-367; *el-Fihrisü's-şâmil: mahtûâtü'l-kurrâ'ât*, Amman 1407/1987, I, 115-117; Ahmet Ateş, "Kastamonu Genel Kitaph-ğında Bulunan Bazı Mühim Arapça ve Fars-ça Yazmalar", *Oriens*, V/1 (1952), s. 36-37; L. A. Giffen, "Abu'l-'Alâ' Hamadâni", *EI*, I, 253.

TAYYAR ALTIKULAÇ

EBÜ'İ-ALÂ el-MAARRİ

(أبو العلاء المعري)

Ebü'l-Alâ' Ahmed b. Abdillâh
b. Süleymân el-Maarri
(ö. 449/1057)

Meşhur Arap filozof ve şairi.

26 Rebülevvel 363 (25 Aralık 973) ta-rihinde Halep'le Humus arasında bulu-nan Maarretünnu'mân'da doğdu. Baba tarafı Tenûh kabilesine mensuptur. De-desi, babası ve amcası bu bölgede kadı-lık yapmışlardır. Anne tarafı ise Halepli Benî Sebîke'dendir. Dört yaşlarında iken çiçek hastalığına yakalanarak gözleri-ni kaybeden Ebü'l-Alâ'nın çocukluk ve gençlik dönemiyle tahsili ve hocaları hak-kında fazla bilgi bulunmamaktadır. İlk öğrenimini babasının yanında yaptı. Bir ara Halep'e giderek İbn Hâleveyh'in ta-lebesi Muhammed b. Abdullah b. Sa'd'dan dil ve edebiyat, Yahyâ b. Mis'ar et-Tenûhî'den hadis okudu. Günümüze in-tikal eden eserlerinden onun lügat, edebiyat, gramer, fıkıh ve tarih tahsili yap-tığı anlaşılmakta, ancak bu ilimleri ne zaman, nerede ve kimlerden okuduğu kesin olarak bilinmemektedir. Yirmi ya-şından sonra Irak ve Suriye bölgesinde kendisinden bir şey öğrencek kimse

bulmadığını söylediğine göre bu yaşlar-da tahsilini tamamlamış olmalıdır.

398 (1007) yılı sonlarında Bağdat'a gi-den Ebü'l-Alâ dil, edebiyat, fıkıh ve ke-lâm ilminde tanınmış âlimlerle görüş-tü. Bir süre Dârülim'e devam etti. Onun düşünce hayatında fırtınalar koparacak olan felsefî eserleri burada tanıdı. Yak-laşık bir buçuk yıl sonra annesinin vefa-tı üzerine memlekete döndü ve uzlete çekildi. Bundan sonra da hep yalnız ya-şadı; et, süt ve yumurta yemedi. Körlü-ğünün yanı sıra ayrıca münzevi olarak yaşamasından ötürü kendisine "rehinü'l-mahbiseyn" (iki bakımdan mahpus) denil-miştir. Buna rağmen uzak bölgelerden gelen talebeleri ona yalnızlığını hissettir-mediler. Sonraları *el-Hamâse* şârihi ola-rak tanınan Hatîb et-Tebrîzî bunlardan biridir. Büyük bir yekün tutan risâleleri de döneminin âlim ve ediplerinin kendi-siyle irtibat halinde olduğunu göster-mektedir.

Ebü'l-Alâ'nın, o dönemde Haçlılar'ın elinde bulunan Antakya ve Trablus'a gi-derek bazı âlimlerden ders aldığına dair haberler asılsızdır. Onun Bağdat'ı ziya-reti esnasında Şerif el-Murtazâ tarafın-dan hakarete uğradığı iddiası da doğru değildir. Zira Şerif el-Murtazâ gibi edep ve nezaketiyle tanınan bir kimsenin âmâ bir ziyaretçiye hakaret etmesi düşünülemez. Ayrıca Ebü'l-Alâ'nın Şerif el-Mur-tazâ'nın babası için söylediği mersiye di-vanındaki en değerli şiirlerinden biri ola-rak kabul edilir (*Sakıtü'z-zend*, s. 196-204).

Maddî sıkıntı içinde olmasına rağmen resmî görev almayan Ebü'l-Alâ Maar-retünnu'mân'da vefat etti. Mezarı ba-şında yetmişden fazla şairin mersiye oku-duğu rivayet edilmektedir (bu mersiye-lerden bazı parçalar için bk. Yâkût, III, 126-127; Safedî, VII, 101; M. Selîm el-Cündî, I, 446-449).

Ebü'l-Alâ kısa boyu, zayıflığı ve çirkin-liği sebebiyle hayatı boyunca aşağılık duy-gusundan kurtulamadı. Başkalarına gü-vensizliği, hayata karşı karamsarlığı ve bütün eserlerinde görülen aşırı tevazuu bu psikolojinin bir tezahürüdür. Kör ol-duğunu bildikleri halde başkalarının ken-disini görmesini istemezdi. Mağrur, alın-gan ve çabuk öfkelenen bir kişi olmakla birlikte utangaç, ince ruhlu ve yalnızlığı sevdi. Kendisinin de belirttiği gibi bu özellikleri hayatını şiirle kazanmasına engel oldu (*Sakıtü'z-zend*, s. 18). Bir vakıftan gönderilen yıllık 30 dinarla geçinmek zorundaydı. Esasen dünyaya önem vermediği için değersiz

EBÜ'İ-ALÂ el-MAARRİ

elbiseler giyer, daha ziyade mercimek, incir ve arpa ekmeği yedi (Hatîb, IV, 241). Ebü'l-Alâ toplumdaki fakih, kelâmcı, sûfî ve idarecileri ısrarla tenkit eder, onların cehaletini ortaya koymaktan büyük bir zevk alırdı. Bu tutumu başına birçok dert açmakla birlikte onun İslâm dünyasında tanınmasını ve talebelerinin artmasını sağlamıştır.

Felsefî Görüşleri. Ebü'l-Alâ, herhangi bir felsefe akımını benimsemeyen serbest bir düşünür ve akılcı bir filozof sayılmalıdır. Yirmi yaşından itibaren kendini düşünceye ve sanata adanmış, hatta bazı konularda başkalarının düşünmesi gereken şeyleri de kendisi düşünmek durumunda kalmıştır (*el-Lüzûmiyyât*, II, 76). Hatîb et-Tebrîzî'ye, "Dirayet istiyorsan benden al, rivayet istiyorsan başkasına gitmen gerekir" (İbnü'l-Kıftî, I, 104) demesi de bunu gösterir.

Bilginin kaynağı ve değeri konusunda koyu bir rasyonalist olan Ebü'l-Alâ, duyuların insanı zan ve şüpheden başka bir şey kazandırmadığını savunurdu. Ayrıca geleneklere, fakih, muhaddis, tarihçi ve kelâmcı gibi din otoritelerinin ileri sürdükleri şeylere itibar etmez, haşr, cennet, cehennem, ceza, mükâfat ve hac gibi büyük çoğunluğun tartışmasız kabul ettiği meseleleri tartışır. Dinî hayattan ziyade ahlâkî hayata büyük önem veren Ebü'l-Alâ yapmacık ve şeklî dindarlığa şiddetle karşıdır.

Ebü'l-Alâ felsefî görüşlerini şiirleriyle örmüş, çoğunlukla da bunları sembol ve mecazlarla ifade etmiştir. Bu yüzden bazı yeni araştırmacılar onun filozof sayılmaması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Halbuki bir eserinin felsefî sayılabilemesi için onun nesir halinde olması gibi bir şart yoktur. Nitekim Parmenides felsefesini şiirle anlattığı gibi Anaksimandros ortaya çıkıncaya kadar Yunan felsefî kültürü hep manzum şekildedir. Daha sonraki dönemde Empedokles'in de felsefesini şiirle ifade ettiği bilinmektedir. Heraklitos, "anlaşılmaz karanlık filozof" diye anılacak kadar çokça mecaz kullanmıştır (Burnet, s. 22).

Ebü'l-Alâ'nın şiirle ifade ettiği derin ve karmaşık düşüncelerini anlayamayan bazı araştırmacılar onu küçümsemeye yeltenmişlerdir. Meselâ Emîn el-Hülî, Ebü'l-Alâ'yı felsefenin kullandığı yöntemle bağdaşmayan, akıl ve mantığa olan güveni sarsan, aklın gücünü sınırlayan ve tabiatı geçeri kanunların zorunluluğunu inkâr eden bir kimse olarak tanıtmaktadır (*Re'ÿ fi Ebi'l-'Alâ*, s.

117, 176). R. A. Nicholson, Âişe Abdurrahman ve Hâmid Abdülkâdir de buna yakın değerlendirmeler yapmakta ve onun düşüncelerini neden böyle kapalı ve dolaylı bir üslup içinde gizleme gereğini duyduğunu araştırmaktadırlar. Bu arada Ebü'l-Alâ'nın karamsar bir dünya görüşüne sahip olmasını ve evlenmesini cinsî iktidarsızlıkla izaha çalışmaktadır. Ancak bu durum hiçbir zaman objektif olarak ortaya konamayacak bir husustur.

Eski müellifler Maarri'yi daha çok dinî-siyasî açıdan değerlendirirken çağdaş araştırmacılar modern yöntemle onu bütün yönleriyle kritik etmekte, neticede konuyla ilgili yeni problemler ortaya çıkmaktadır. Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, söylediği bazı şiirlerden dolayı Maarri'yi şiddetle tenkit ederek küfre girdiğini söylemektedir (*el-Muntazâm*, XVI, 26-27). Ayrıca onun *el-Fuşûl ve'l-gâyât*'ı Kur'an'a nazîre olarak yazdığını ileri sürerlerin yanında (aş. bk.) *Risâletü'l-ğuf-rân*'ın İslâm'ı hafife alan ifadeler ve Mazdeizm'e ait fikirler ihtiva ettiğini söyleyenler de vardır. İbn Kesîr ise yukarıda anılan kitabını *el-Fuşûl ve'l-gâyât fi mu'ârazati's-süveri ve'l-âyât* adıyla kaydetmektedir (*el-Bidâye ve'n-nihâye*, XII, 74). Öte yandan Yâkût'un *Mu'cemü'l-üdebâ'* adlı eserinde Ebü'l-Alâ'nın şiir ve nesir halindeki bazı ifadelerini tahrif ettiği de bilinen bir gerçektir. Ona karşı takınılan bu olumsuz tavırların temelinde felsefî, siyasî ve sosyal meseleler hakkında yeterli birikime sahip olmadan klasik yazarların Maarri'yi sadece dinî açıdan değerlendirmeye kalkışmaları yatmaktadır. Ebü'l-Alâ'nın eserlerini okuyanlar, halkın dikkatini onun ihtilâlcî görüşlerinden saptırmak için inançlarına hücum edildiğini kolayca anlayacaklardır. İdarecileri bozgunculuk, gasp, istibdat ve fâsıklıkla itham eden şair, din adamlarını da dinle ilgili görüşlere körü körüne bağlanmakla suçlamıştır. Bundan dolayı her iki taraf da Ebü'l-Alâ'yı cemiyetten tecrit etmek, fikirlerini yasaklamak ve kendileri için tehlikeli olduğunu sandıkları görüşlerini tesirsiz hale getirmek amacıyla onu dinsizlikle itham etmişlerdir.

Ebü'l-Alâ'ya göre halkın vekili durumundaki yöneticiler, velinimetleri olan halka zulmetmekte ve onları aldatarak mallarını gasbetmektedirler. Kendisine, o dönemde Mısır'da yönetimi ellerinde bulunduran Fâtımîler'in imamın bilgi ve teşri' kaynağı olduğunu iddia ettikleri

hatırlatıldığı zaman onların yalan söylediğini, akıldan başka önder bulunmadığını, bu görüşlerin yöneticilerin çıkarları için uydurulduğunu ifade etmiştir (*el-Lüzûmiyyât*, I, 51). Ona göre Fâtımîler kötülüğün yaygınlaşmasını isteyen, Peygamber'in yaptıklarını ortadan kaldıracak bir imamın gelmesini bekleyen kimselerdir (*el-Lüzûmiyyât*, II, 448). Bu tutumu, Fâtımîler'in dâi'd-đuâtının kendisiyle yazışmasının ve inancından dolayı ona zarar vermeye çalışmasının sebebinde ortaya koymaktadır. Şu halde Alfred von Kremer'in, Ebü'l-Alâ'yı bir ahlâk filozofu olarak takdim edip olağan üstü dehasıyla onun aydınlanma çağındaki birçok münevverden daha ileri fikirlere sahip olduğunu söylemesi hiç de mübalağalı bir görüş sayılmamalıdır (Nicholson, *A Literary History of the Arabs*, s. 316).

Bu düşünceleri sebebiyle Ebü'l-Alâ'nın muhalifleri artmış, kendisine yöneltilen iftiralar ve eserlerinde yapılan tahrifler çoğalmıştır. İbnü'l-Verdî, Ebü'l-Alâ'nın, "Ben kendisine iftira edilen biriyim" dediğini nakletmektedir (*Tetimmütü'l-Muhtaşar fi ahhârî'l-beşer*, I, 360). Ebü'l-Alâ, bazı kimselerin *el-Lüzûmiyyât*'taki bir kısım şiirlerini tahrif ettiklerini görünce bunlara reddiye olmak üzere *Zecrû'n-nâbih* ve *Necrû'z-Zecr* adlarıyla iki kitap yazarak yapılan tahrifleri ortaya koymuştur. İbnü'l-Adîm'in belirttiğine göre, Halep Emiri Muizzüddeve Sümâl b. Sâlih'e yazıp gönderdiği *Risâletü'd-dab'ayn*'da kendisini küfür ve dinsizlikle itham eden iki kişiyi şikâyet etmiştir (*el-İnşâf ve't-taharrî*, s. 526-527).

Eserleri. Ebü'l-Alâ irili ufaklı, manzum ve mensur yetmişten fazla eser bırakmıştır. Eserlerini yazdığı Ali b. Abdullah b. Ebü Hâşim el-İsfahânî'ye kitaplarının bir listesini yaptırmıştır (Yâkût, III, 145-162). Bu listede her eserin hacmi, mahiyeti ve muhtevası hakkında bilgi verilmektedir. Ebü'l-Alâ'nın kitaplarının ve şiirlerinin pek azı günümüze ulaşmıştır.

A) Manzum Eserleri. 1. *Sahtü'z-zend*. Ebü'l-Alâ'nın daha çok hayatının ilk döneminde yazdığı şiirlerin toplandığı bu divanda, herhangi bir sıra gözetilmeden bir araya getirilmiş olan kaside, mersiye ve günlük hayata ait 3000'den fazla beyti ihtiva eden 113 şiir bulunmaktadır. Tema olarak basit olayları konu edinen ve üslup itibarıyla tumturaklı olan bu şiirlerde daha çok Mütenebbî'nin tesiri sezilmektedir. Divandaki en güçlü şiirleri mersiyeleleridir. Tâhâ Hüseyin, bu eser de Hanefî fakihî Ebü Hamza için söylen-

miş bir mersiyenin Arap edebiyatının en güçlü mersiyelerinden biri olduğunu kabul eder. Divanın sonunda zırh tasviriyle ilgili şiirlere yer verdiği için "ed-Dir'iyyât" adını taşıyan bir bölüm vardır. Eser Şâkir Şükayr (Beyrut 1884), Nihad Rızâ (Beyrut 1965), İbrâhim ez-Zeyn (Beyrut 1965) ve Ahmed Şemseddin (Beyrut 1410/1990) tarafından yayımlanmıştır. *Sağtû'z-zend'* e çeşitli âlimlerce şerhler yazılmıştır. Bunların ilki, bizzat şairin garîb kelimeleri açıklamak suretiyle yaptığı *Đav'ü's-Sağt* adlı çalışmadır. Bu şerh, Şâkir Şükayr tarafından yayımlanan *Sağtû'z-zend'* in zeylinde neşredilmiştir (Beyrut 1884). Daha sonra Ebü'l-Alâ'nın talebesi Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Ali et-Tebrîzî ile İbnü's-Sîd el-Batalyevsî (Tebriz 1276) ve Kâsım b. Hüseyin el-Hârizmî'nin (Tebriz 1286) yazdığı üç şerh, Tâhâ Hüseyin başkanlığında kurulan bir heyet tarafından tahkik edilerek *Şürûhu Sağtî'z-zend* adıyla beş cilt halinde yayımlanmıştır (Kahire 1945-1948). Ayrıca Ebü Ya'kûb Yûsuf b. Tâhir el-Huveyyî'nin *Şerhu't-tenvîr 'alâ Sağtî'z-zend* adıyla yaptığı şerh ile (Bulak 1286; Kahire 1304, 1324/1906; Tebriz 1276) Abdülkâdir Canbâz'ın *'Arfû'n-ned fi şerhi Sağtî'z-zend'* i (baskı yeri ve tarihi yok), Ahmed Şemseddin'in *Sağtû'z-zend* adını verdiği şerhi (Beyrut 1990) sayılabilir. Ahmed İbrâhim Şerîf'in de *Sağtû'z-zend li-Ebü'l-'Alâ' el-Ma'arri* adında bir araştırması bulunmaktadır (Süse 1985). 2. *Lüzümü mâ lâ yelzem* (*el-Lüzümiyyât*). 11.000 beyitten oluşan bu divan Maarrî'nin bilgi, ahlâk, madde, Allah, ruh, siyaset ve sosyal hayatla ilgili görüşlerini ihtiva etmektedir. Bu bakımdan eser bir divandan ziyade bir felsefe kitabı mahiyetindedir. Rivayete göre Ebü'l-Alâ'nın divanına bu ismi vermesinin sebebi, Arap aruzuna göre kafiye beytin son kelimelerinin son harflerinin (revî) aynı olmasından ibaretken burada onun revîde kafiye için iki harf kullanmayı tercih etmiş olmasıdır. "Lüzümü mâ lâ yelzem" aslında cedel ilminde bir terim olup Ebü'l-Alâ onu felsefî amaçla kullanmıştır. Bu da ya hasmın kendi anlayışına göre gereksiz olduğunu kabul ettiği şeylerin gerekliliği veya hasmın inançlarına uygunluğu sebebiyle doğru düşüncelerin lüzumlu ve zaruri olmadığına inanmasının gerekliliğidir. Şairin tabii olmayan bu kabil zorlamaları birçokları tarafından tenkit edilmiş, hatta bu eseri sırf lügat bilgisini göstermek için yazdığı ileri sürülmüştür. Tâhâ Hüseyin, onun asıl fikirlerini halktan giz-

lemek için bu külfete katlandığını söylemektedir. 1940'lı yılların başında *el-Lüzümiyyât*'ı tarih sırasına göre tertip etmek isteyen Abdülvehhâb Azzâm ile Ömer Ferruh bunun imkânsız olduğunu görerek bu işten vazgeçmişlerdir. Ebü'l-Alâ, *el-Lüzümiyyât*'taki garîb kelimeleri açıklamak için *Râhatü'l-Lüzûm* adıyla bir şerh yazmışsa da "100 forma" olduğu söylenen (İbnü'l-Adîm, s. 537) bu eser günümüze kadar gelmemiştir. *el-Lüzümiyyât* hakkında İlyâ Sa'd Gâlî'nin *Ĥadîkatü's-şadâkati ve's-şıddîk fi Lüzümiyyâti Ebü'l-'Alâ' el-Ma'arri* (Dımaşk 1982), Mustafa es-Sa'denî'nin *el-Binâ'ü'l-lafzi fi Lüzümiyyâti'l-Ma'arri* (İskenderiye 1985) ve Kemâl el-Yâzîcî'nin *Ebü'l-'Alâ' ve Lüzümiyyâtühû* (Beyrut 1988) adlı araştırmaları bulunmaktadır (eserin başlıca neşirleri şunlardır: Bombay 1303; Kahire 1306, eksik baskı; nşr. Azîz Zend, Kahire 1891-1895; nşr. Emîn Abdülazîz el-Hancî, Kahire 1332; nşr. Kâmil Kılânî, Kahire 1923-1924; nşr. İbrâhim A'râbî, Beyrut 1953; nşr. İbrâhim el-Ebyârî — Tâhâ Hüseyin, I-II, Kahire 1955-1959; Beyrut 1961, Beyrut 1983). *el-Lüzümiyyât*'tan yapılan muhtelif seçmeler arasında İbnü's-Sîd el-Batalyevsî'nin *Şerhu'l-Muhtâr min Lüzümi mâ lâ yelzem* (nşr. Hâmid Abdülmecid, I-II, Kahire 1970-1984, 1991); Hâlid Hattâb'ın *Divânü Ebü'l-'Alâ' el-Ma'arri ev müntahabâtü'l-Lüzümiyyât* (İskenderiye 1912); Abdullah Mugire — Ahmed Nesîm'in *el-Elzem min Lüzümi mâ lâ yelzem* (Kahire 1323/1905); Yuhannâ Kumeyr'in *Ebü'l-'Alâ' el-Ma'arri fi Lüzümiyyâtihi dirâse, şi'r muhtâr* (Beyrut 1947) adlı eserleri zikredilebilir. İngiliz şarkiyatçısı J. Carlyle eserden bazı parçaları İngilizce ve Latince'ye (Cambridge 1796), Emîn er-Reyhânî de *The Luzümiyyât of Abu'l-'Alâ'* (New York-London 1920) ve *The Quatrains of Abu'l-'Alâ' Selected from his Luzûm mâ lâ Yalzam and Saqt az-Zand* (New York-London 1904) adlarıyla İngilizce'ye çevirmiştir. Ayrıca H. Baerlein *The Divân of Abu'l-'Alâ'* (London 1909) ve R. A. Nicholson *The Meditation of Ma'arri, Studies in Islamic Poetry* (Cambridge 1921) adlarıyla eseri tercüme etmişlerdir. *el-Lüzümiyyât*'tan bazı kısımlar Alfred von Kremer tarafından *Ein Freidenker des Islam ve Philosophische Gedichte des Abü'l-'Alâ' Ma'arri* adıyla Almanca'ya çevrilerek yayımlanmıştır (ZDMG [1878], sy. 29, 30, 31, 38). Eseri A. S. Yurtman *Ebü'l-'Alâ' el-Maarrî Divanından Seçmeler adıyla Anadolu Türk-*

çesi'ne (İstanbul 1942), Mûsâ Cârullah da *el-Lüzümiyyât* adıyla kuzey Türkçe'sine (Kazan 1907) tercüme etmiştir. Ayrıca Daniel Bucân bazı parçaları Sırpça-Hırvatça'ya çevirmiştir (Bosna 1984).

B) Mensur Eserleri. 1. *el-Fuşûl ve'l-gâyât fi temcîdillâh ve'l-mevâ'iz*. Tarih boyunca adı *el-Fuşûl ve'l-gâyât fi muhâzâtî's-süver ve'l-âyât* veya *el-Fuşûl ve'l-gâyât fi mu'arazati's-süver ve'l-âyât* şeklinde tahrif edilip Kur'an'a nazîre olarak yazılmış bir kitap olduğu ileri sürülmüştür. Eser Muhammed Hasan Zenâtî tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1356/1938; Beyrut 1982). Ebü'l-Alâ bu kitaptaki garîb kelimeleri ve bilmeceyi çözmek için *İklidü'l-gâyât ve es-Sâdin* adıyla iki şerh yazmıştır. Ancak bunların günümüze gelip gelmediği bilinmemektedir. 2. *Mülka's-sebil fi'l-va'z ve'z-zühd*. Gaflet içinde bulunan insanların fâniliğinden bahseden eser nesir-nazım karışımı olup Hasan Hüsnî Abdülvehhâb et-Tûnisî (*el-Muktebes*, Dımaşk 1329-1330) ve Kâmil Kılânî (Kahire 1942, *Risâletü'l-gufrân* içinde, s. 327-351) tarafından nesredilmiştir. 3. *Zecrû'n-nâbih*. Ebü'l-Alâ bu eseri, kendisini dinsizlikle itham edenlere reddiye olarak yazmıştır. Emced et-Trablusî eserden bazı seçmeler yaparak yayımlamıştır (Dımaşk 1965, 1982). Muhaliflerini *Zecrû'n-nâbih* te bulunmayan bazı beyitleri delil gösterecek Ebü'l-Alâ'yı tekfir etmeleri üzerine müellif bu defa yine reddiye mahiyetinde olan *Necrû'z-Zecr*'i kaleme almıştır.

C) Risâleleri. Ebü'l-Alâ'nın risâleleri onun çeşitli vesilelerle yazdığı mektuplardan ibarettir. Bir kısmı çok kısa, bir kısmı da hayli uzun olan bu risâleler bizzat Ebü'l-Alâ tarafından müstakil birer eser kabul edilmiştir. Bunların belli başlıları şunlardır: 1. *Risâletü'l-gufrân**. Çağdaşı Halepli Ebü Mansûr Ali b. Kârih'e yazdığı uzun bir mektuptur. Eser İbrâhim el-Yâzîcî (Kahire 1321/1903), Kâmil Kılânî (Kahire 1923) ve daha başkaları tarafından yayımlanmakla beraber bunların hepsi eksik olup tam neşrini Âişe Abdurrahman Bintüşşâfî, gerçekleştirmiştir (Kahire 1950). 2. *Risâletü's-sâhil ve's-şâhic*. Atla katırın konuşmaları şeklinde düzenlenen bu risâle *Kelîle ve Dimne*'ye benzemektedir. *Kelîle ve Dimne* hayvan hikâyeleri tarzında olduğu halde bu eser devrinin tarihî, siyasî ve sosyal olaylarını hayvanların dilinden nakletmektedir. Hemen bütün eserlerinde olduğu gibi bu risâlede de çok ağıdalı bir dil kullanan Ebü'l-Alâ eserdeki garîb

kelimeleri, mecazları ve tevriyeleri açıklamak üzere *Lisânü's-sâhil ve's-şâhic* adıyla bir kitap yazmıştır. *Risâletü's-sâhil* Âişe Abdurrahman tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1395/1975, 1403/1983). Ebü'l-Alâ ayrıca *Kelile* ve *Dimne* tarzında *el-Kâ'if* adlı bir eser yazmış ve bunu *Menârü'l-Kâ'if* adıyla şerhetmiştir. 3. *Risâletü'l-melâ'ike*. Bu risâlede Ebü'l-Alâ ihtiyarlığından söz ederek artık ölüm meleğiyle çekiştiğini söylemekte ve talebelerin kendisine sorduğu sarfa dair soruları alaylı bir üslûpla melekere sorup cevabını onlara verdirmektedir. Eseri Abdülazîz el-Meymenî *Ebü'l-Alâ* ve *mâ ileyhi* adlı çalışmasının sonunda müstakil bir risâle halinde (Kahire 1344/1925), Kâmil Kîlânî *Risâletü'l-ğufrân* içinde (Kahire 1923, s. 441-474) yayımlanmış, ayrıca Muhammed Selîm el-Cündî tarafından da neşredilmiştir (Dimaşk 1944; Beyrut 1981). İ. Kraçkovsky risâleyi Rusça tercüme ve şerhyle birlikte yayımlanmıştır (Leningrad 1932). 4. *Risâletü'l-henâ* (*Risâle fi'l-henâ*). Eser Kâmil Kîlânî (Kahire 1944; Beyrut 1966) ve İhsan Abbas (*Resâ'ilü Ebi'l-'Alâ el-Ma'arrî* içinde, s. 73-81, Beyrut 1402/1982) tarafından neşredilmiştir. 5. *Risâletü's-şeyâtîn*. Sarf ilmine ait konularla aruz meselelerinden ve şairlere ilham veren melek ve şeytanlardan bahseden risâlenin belli bir adı bulunmadığı halde konusu dikkate alınarak nâşiri Kâmil Kîlânî tarafından bu şekilde adlandırılmıştır (Kahire 1923; *Risâletü'l-ğufrân* ile bir arada, s. 475-506). 6. *Risâletü'l-igrîd* (*er-Risâletü'l-igrîdiyye*). İbnü's-Sikkî't'in *İşlâhu'l-manḥik* adlı eserinin Ebü'l-Kâsim Hüseyin b. Ali el-Mağribî tarafından yapılan hulâsası hakkındaki bu risâleyi Kâmil Kîlânî (*Risâletü'l-ğufrân* ile bir arada, Kahire 1923, s. 574-610) ve İhsan Abbas (*Resâ'ilü Ebi'l-'Alâ el-Ma'arrî* de el-Bekrbâzî'nin şerhi ile birlikte, s. 189-250) yayımlamıştır. Maarrî'nin bu risâleye *Şerhu'r-Risâletü'l-igrîdiyye* veya *Tefsîru risâletü'l-igrîd* adıyla yazdığı şerhi Saîd Seyyid İbâde neşretmiştir (Kahire 1978). 7. *Risâletü'l-menîh* (*er-Risâletü'l-menḥiyye*). Maarrî'nin vezir Ebü'l-Kâsim el-Mağribî'ye yazdığı bir mektup olup Kâmil Kîlânî tarafından *Risâletü'l-ğufrân* içinde (s. 545-572), ayrıca İhsan Abbas tarafından *Resâ'il* ile birlikte (s. 153-181) yayımlanmıştır. 8. *Risâle fi ta'ziyeti Ebi'Alî b. Ebi'r-ricâl fi veledihî Ebi'l-Ezher* (nşr. İhsan Abbas, Kahire, ts.). 9. *Risâletü'l-aḥreseyn* (nşr. Kâmil Kîlânî, *Mecmû'ur-resâ'il* içinde, Kahire 1942; nşr.

İhsan Abbas, s. 49-69). 10. *Risâle fi mâ câ'e 'alâ tif'âl* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid, *Şelâsü resâ'il fi'l-luḡa* içinde, Beyrut 1981). 11. *Resâ'il beyne Ebi'l-'Alâ el-Ma'arrî ve dâ'i'd-du'âtî'l-Fâtmiyyîn*. Mısır'da dâ'id-du'ât olan Ebü Nasr b. Ebü İmrân ile Ebü'l-Alâ el-Maarrî arasında vejteryanlıkla ilgili mektuplaşmaları ihtiva eden bu risâleler Kâmil Kîlânî tarafından *Risâletü'l-ğufrân* içinde (s. 545-572, Kahire 1923), ayrıca Muhibbuddin el-Hatîb tarafından müstakil olarak (Kahire 1349/1930) yayımlanmıştır.

Maarrî'nin risâlelerinin çoğu *Resâ'ilü Ebi'l-'Alâ el-Ma'arrî* adıyla Abdülkerîm Halife (I-III, Amman 1976-1979), Halîl el-Hürî (Beyrut, ts., *Dârü'l-kâmûsi'l-hadîs*) ve İhsan Abbas (Beyrut 1402/1982) tarafından neşredilmiştir. Ayrıca *Resâ'ilü Ebi'l-'Alâ el-Ma'arrî ma'a şerhihâ* adıyla Şâhin Efendi Atıyye (Beyrut 1894, 1404/1984, 3. bs.) ve *İthâfû'l-fuzalâ bir-resâ'ili Ebi'l-'Alâ* adıyla Muhammed Abdülhakîm el-Kâdî ile Muhammed Abdürrezzâk Arafât da (Kahire 1989) bu risâleleri yayımlamışlardır. D. S. Margoliouth, risâlelerin Arapça metinleriyle birlikte İngilizce tercümelerini *The Letters of Abu'l-'Alâ of Ma'arrat an-No'mân* adıyla neşretmiştir (Oxford 1898; Bağdad 1968). Hüseyin Haseneyn'in de *Resâ'ilü Ebi'l-'Alâ* ve *şi'ruhû* adlı bir çalışması bulunmaktadır (Kahire, ts.).

Ebü'l-Alâ'nın bu risâlelerinden başka "800 forma" hacminde *Dîvânü'r-resâ'il*'inden ve risâlelerindeki garîb kelimeleri açıkladığı *Hâdimü'r-resâ'il* adlı bir kitabından söz edilmekte, fakat bu eserlerin günümüze gelip gelmediği bilinmemektedir. Onun şiir ve nesirlerinden yapılan seçmeler *Muhtârât min Ebi'l-'Alâ el-Ma'arrî* adıyla yayımlanmıştır (Beyrut, ts.).

D) Şerhleri. 1. *Abesü'l-velîd*. Buhtürî divanının şerh ve tenkidine dair olan eser Muhammed Abdullah el-Medenî (Kahire 1338/1920; Dimaşk 1355/1936) ve Nâdiya Ali Devle (Beyrut 1978) tarafından yayımlanmıştır. Mustafa es-Sa'denî'nin bu eser üzerinde *Naḫdû's-şî'ri fi 'Abesü'l-velîd* adlı bir çalışması vardır (İskenderiye 1990 [?]). 2. *Dîvânü İbni Ebi'l-Haşîne es-Sülemî* (nşr. Muhammed Es'ad Talas, I-II, Dimaşk 1956-1957). 3. *Şerhu Dîvânî Hamâseti Ebi Temmâm* (nşr. Hüseyin Muhammed Nakşe, I-II, Beyrut 1411/1991). Ebü Temmâm'ın şiirinin yorumuyla ilgili olduğu söylenen, fakat elde bulunmayan atılmış formalık *Zikrâ Ḥabîb*

adlı eserinin bu şerhle ilgisi olup olmadığı bilinmemektedir. 4. *Şerhu Dîvânî Ebi't-Ṭayyib el-Mütenebbî (Mu'cizu Aḥmed)* (nşr. Abdülmecîd Diyâb, I-III, Kahire 1986). 5. *Tefsîru ebyâtî'l-me'ânî min şî'ri Ebi't-Ṭayyib el Mütenebbî* (nşr. Mâcid Muhammed Mahmûd es-Savvâf — Muhsin Gayyâd Uceyl, Mekke 1979).

Ebü'l-Alâ el-Maarrî'nin tahkik edilmeden yayımlanan eserlerinde onun yazıları ve şiirleri tahrif edilerek kendisine ait olmayan şiirler ona nisbet edildiği için bu baskıların ilmî bir değeri bulunmamaktadır (altmışa yakın eseri kaybolan Ebü'l-Alâ el-Maarrî'nin kitaplarının tam bir listesi için bk. Yâkût el-Hamevî, III, 145-162; Safedî, VII, 103-104; Abdülazîz el-Meymenî, s. 262-280; Muhammed Tâhir el-Hımsî, s. 52-72).

Felsefe ve metot bilgisi zayıf olan bir kısım çağdaş Arap edebiyatı tarihçisi, eskilerin Ebü'l-Alâ hakkındaki görüşlerini aynen tekrarlayarak onu Hint, İran veya Yunan felsefesi etkisinde kalan, orijinaliteden yoksun biri olarak göstermektedir. Ebü'l-Alâ ve felsefesi hakkında başarılı araştırmalardan biri, Abdullah el-Alâyîlî'nin kaleme aldığı *el-Ma'arrî zâlike'l-mechûl* adlı kitaptır (Beyrut 1980). Edebî tenkit açısından en iyi çalışma ise Tunuslu araştırmacı Hüseyin el-Vâdd'in *el-Binyetü'l-kısaşîyye fi Risâletü'l-ğufrân* (Tunus 1975) adlı eseri gösterilebilir. Ebü'l-Alâ el-Maarrî'nin lehinde ve aleyhinde birçok kitap yazılmıştır. Bunlar'dan bazıları şunlardır: Ebü Tâhir es-Silefî (ö. 576/1180), *Aḥbâru Ebi'l-'Alâ*; İbnü'l-Adîm el-Halebî, *el-İnşâf ve't-taḥarrî fi def'i'z-zulmi ve't-tecerrî 'an Ebi'l-'Alâ el-Ma'arrî (Ta'rifü'l-kudemâ bir-Ebi'l-'Alâ* içinde, Kahire 1965, s. 483-578); Süyûtî, *Kitâbü't-Teberri min ma'arretü'l-Ma'arrî* (nşr. Mahmûd Muhammed, Beyrut 1989); Fetûh Hüseyin, *Akîdetü Ebi'l-'Alâ* (Kahire 1910); Ma'rûf er-Rusâfî, *Arâ'ü Ebi'l-'Alâ el-Ma'arrî* (nşr. Abdülhamîd er-Reşûdî, Bağdad 1955); Selîm el-Cündî, *el-Câmi' fi aḥbâri Ebi'l-'Alâ el-Ma'arrî* (I-II, [yer belli değil] 1962); Hâmid Abdülkâdir, *Felsefetü Ebi'l-'Alâ* (Kahire 1950) ve *Felsefetü's-şek ve'l-lâ'edriyye İde'l-Ma'arrî ve'l-Hayyâm* (Kahire 1953); Gânim el-Huzâi, *Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî* (Necf 1968); Mârûn Abbûd, *Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî: zevbe'atü'd-dühûr* (Beyrut 1970); Adnân Ubeyd el-Alî, *el-Ma'arrî beyne's-şekki ve'l-îmân* (yüksek lisans tezi, Ezher Üniversitesi, 1979); Salâh Rızâ, *Neşru Ebi'l-'Alâ el-Ma'arrî* (Kahire 1985); Velîd Mahmûd

Hâlis, *Ebü'l-'Alâ' el-Ma'arrî: nâkıden* (Bağdad 1982, Ayn [Ebüzabî] 1986); Saïd Seyyid Ubâde, *Ebü'l-'Alâ' en-nâkıdü'l-edebî* (Kahire 1987); Ubeyd el-Berîkî, *Ebü'l-'Alâ' el-Ma'arrî mine't-temerrüd ile'l-'ademîyye* (Sûse [Tunus] 1987); Mustafa Receb, *Felsefetü't-terbiye 'inde Ebî'l-'Alâ' el-Ma'arrî* (Kahire 1986); Tâhâ Hüseyin, *Şavtü Ebî'l-'Alâ'* (Kahire 1986); İbrâhim es-Sâmerrâî, *Ma'a'l-Ma'arrî el-luğavî* (Beyrut 1404/1984); Mustafa Sâlih, *Keşşâfü meşâdiri dirâseti Ebî'l-'Alâ' el-Ma'arrî* (Dımaşk 1978); Muhammed Mustafa Belhâc, *Şâ'iriyetü Ebî'l-'Alâ' fi nazari'l-kuğemâ'* (Trablus 1984); Mustafa es-Sa'denî, *el-Binâ'ü'l-lafzi fi Lüzûmiyyâti'l-Ma'arrî* (İskenderiye 1985); Ahmed et-Tavîlî, *Rehînü'l-mahbiseyn Ebü'l-'Alâ' el-Ma'arrî* (Tunus 1982); Abdülkerîm el-Hatîb, *Rehînü'l-mahbiseyn Ebü'l-'Alâ' el-Ma'arrî beyne'l-îmân ve'l-ilhâd* (Riyad 1400/1980); Abdülkâdir Zeydân, *Kađâya'l-'aşr fi edebi Ebî'l-'Alâ' el-Ma'arrî* (Kahire 1986); Züheyr Gâzî Zâhid, *Luğatü's-şî'r 'inde'l-Ma'arrî* (Beyrut 1986); Abdülmecîd Diyâb, *Ebü'l-'Alâ' el-Ma'arrî ez-zâhid el-müfterâ' aleyh* (Kahire 1986); Muhammed Habîb Hammâdî, *el-Ma'arrî ve cevânib mine'l-Lüzûmiyyât* (Tunus 1988, 5. bs.); Atâ el-Bekrî, *el-Fikrû'd-dîni 'inde Ebî'l-'Alâ' el-Ma'arrî* (Beyrut 1980); Muhammed Merâsî, *Ebü'l-'Alâ' sâ'iren ve hâ'iren* (Tunus 1984); Habîb Rahûme, *el-Ma'arrî* (Tunus 1989); Muhammed Abdülhakîm el-Kâdî, *İlhâfî'l-fuzalâ' bi-resâ'ili Ebî'l-'Alâ'* (Kahire 1989); Hammâd Hasan Ebû Şâviş, *en-Nakđü'l-edebî el-hâğîs havle şî'ri Ebî'l-'Alâ' el-Ma'arrî* (Beyrut 1989); Muhammed Tâhir el-Himsî, *Mezâhibü Ebî'l-'Alâ' fi'l-luğa ve 'ulûmihâ* (Dımaşk 1986); Muhammed Abdülmecîd Tavîl, *el-'Arûz ve'l-kavâfi 'inde Ebî'l-'Alâ' el-Ma'arrî* (Kahire 1988). Ayrıca Semîr Merzûkî'nin *Trois visions du Satan* (Etude comparée de trois textes; Epitre du pardon d'Abou'l-Ala al Maari, Divine comédie de Dante et Paradis perdu de Milton, CT 28 nos 111-112 [1980] pp 237-254) adlı çalışması da burada zikredilebilir. Abdülazîz el-Meymenî tarafından kaleme alınan *Ebü'l-'Alâ' ve mâ İleyh* (Kahire 1344) adlı çalışma, Ebü'l-Alâ'nın hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında yazılan kitapların en ciddi kabul edilmektedir. Abdüllatif Nevzâd, *Sebîlürreşâd* mecmuasında seri halinde neşredilen yazılarında Maarrî'nin hayatını ve fikirlerini incelemiş, sonuçta onun dini bü-

tün büyük bir düşünür ve şair olduğunu ortaya koymuştur (1330, sy. 185, 191-192, 194-196, 198, 202).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'l-Alâ el-Maarrî, *Sağtû'z-zend* (nşr. Ahmed Şemseddin), Beyrut 1410/1990, s. 18, 196-204; a.mlf., *el-Lüzûmiyyât*, Beyrut 1406/1986, I, 51; II, 76, 448; a.mlf., *Risâletü'l-ğuf-rân* (nşr. Âişe Abdurrahman), *Tî*, II, 421-435; Hatîb, *Târîhu Bağdad*, IV, 240-241; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XVI, 22-27; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebbâ'*, III, 107-218; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhür-ruvât*, I, 81-118; İbn Hallikân, *el-Vefeyât*, I, 113-116; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVIII, 23-39; İbnü'l-Verdî, *Tetimmetü'l-Muhtaşar ft aḥbâri'l-beşer* (nşr. Ahmed Rif'at el-Bedrâvî), Beyrut 1389/1970, I, 360, 539-547; Sa-fedî, *el-Vâfi*, VII, 94-111; a.mlf., *Nektü'l-him-yân* (nşr. Ahmed Zekî Bek), Kahire 1329/1911, s. 101-110; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 72-76; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 203-208; Süyûtî, *Buğ-yetü'l-vu'ât*, I, 315-317; İbnü'l-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ'* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1386/1967, s. 353-355; İbnü'l-Adîm, *el-İnsâf ve'l-taharrî* (Mustafa es-Sekkâ v.dğr., *Ta'rîfü'l-kuğemâ'* içinde), Kahire 1406/1986, s. 483-578; Abdürrahîm b. Ahmed el-Abbâsî, *Ma'âhidü't-tanşîş* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1367/1947, I, 136-145; İbnü's-Sîd el-Batalyevsî, *el-İntişâr mimmen 'adele 'ani'l-is-tibşâr* (nşr. Hâmid Abdülmecîd), Kahire 1955; a.mlf., *Şerhu'l-Muhtâr min Lüzûmiyyâti Ebî'l-'Alâ'* (nşr. Hâmid Abdülmecîd), Kahire 1970; Yûsuf el-Bedî, *Evcü't-taharrî 'an ḥaysiyyeti Ebî'l-'Alâ' el-Ma'arrî* (nşr. İbrâhim el-Kilânî), Dımaşk 1944; a.mlf., *eş-Şubḥu'l-münbî 'an ḥaysiyyeti'l-Mütenebbî* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Kahire 1963; Rızâeddin Fahreddin, *Ebü'l-'Alâ' el-Ma'arrî*, Orenburg 1908; Abdülazîz el-Meymenî, *Ebü'l-'Alâ' ve mâ İleyh*, Kahire 1344; Muhibüddin el-Hatîb, *Beyne Ebî'l-'Alâ' ve'd-dâ'î'd-du'âtî'l-Fâtimî*, Kahire 1349; Râğîb et-Tabbâh, *I'lâmü'n-nübelâ' bi-târîhi Ḥalebi's-şehbâ*, Halep 1343/1925, IV, 77-180; Brockelmann, *GAL*, I, 295-297; *Suppl.*, I, 449-454; Serkis, *Mu'cem*, I, 326-329; Ahmed Teymür, *Ebü'l-'Alâ' el-Ma'arrî*, Kahire 1940; A. Seni Yurtman, *Ebü'l-'Alâ' el-Maarrî Divanından Seçmeler*, İstanbul 1942; Ahmed eş-Şâyib, "Ebü'l-'Alâ' el-Ma'arrî, şâ'ir em feylesüf?", *el-Mihricânü'l-elfi li-Ebî'l-'Alâ'*, Dımaşk 1945; Abdülvehhâb Azzâm, "Lüzûm mâ lâ yelzem" (a.e. içinde); Cemîl Salîbâ, "Fikretü'l-ḥayr fi felsefeti Ebî'l-'Alâ'" (a.e. içinde); a.mlf., *Târîhu'l-felsefeti'l-'Arabîyye*, Beyrut 1981, s. 283-328; Emîn el-Hülî, *Re'y ft Ebî'l-'Alâ'*, Kahire 1945; Ömer Ferruh, *Hekîmü'l-Ma'arre*, Beyrut 1948; a.mlf., *Târîhu'l-edeb*, III, 124-137; Hâmid Abdülkâdir, *Felsefetü Ebî'l-'Alâ'*, Kahire 1950; J. Burnet, *Greek Philosophy*, London 1960, s. 22; C. Zeydan, *Âdâb* (Dayf), II, 263-266; M. Selîm el-Cündî, *el-Câmi' ft aḥbâri Ebî'l-'Alâ' el-Ma'arrî ve âşârih*, Dımaşk 1382-86/1962-66, I-III; a.mlf., "Ebü'l-'Alâ' el-Ma'arrî ve'l-ḥaşr", *MMİAdm.*, XVII/1-2 (1942), s. 15-28; Âişe Abdurrahman, *Ebü'l-'Alâ'*, Kahire 1965; R. Nicholson, *A Literary History of the Arabs*, Cambridge 1969, s. 315-324, 375; a.mlf., "Ebü'l-'Alâ'", *DMİ*, I, 379-383; Mârûn Abbûd, *Ebü'l-*

'Alâ' el-Ma'arrî, Beyrut 1970; Edvâr Emîn el-Bustânî, *Ebü'l-'Alâ' el-Ma'arrî*, Beyrut 1970; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Şu'arâ' ve devâvîn*, Beyrut 1978, s. 222-230; Sâlih Hasan el-Yezî, *el-Fikr ve'l-fen ft şî'ri Ebî'l-'Alâ' el-Ma'arrî*, Kahire 1981; Abdullah el-Alâyîlî, *el-Ma'arrî: zâlike'l-mechûl*, Beyrut 1981; Yûsuf Es'ad Dâğır, *Meşâdirü'd-dirâsâti'l-edebîyye*, Beyrut 1983, I, 232-238; Tâhâ Hüseyin, *el-Mecmû'atü'l-kâmîle X: Ebü'l-'Alâ' el-Ma'arrî*, Beyrut 1983; İbrâhim es-Sâmerrâî, *Ma'a'l-Ma'arrî el-luğavî*, Beyrut 1404/1984; Yuhannâ Kumeyr, *Ebü'l-'Alâ' el-Ma'arrî*, Beyrut 1985; Hannâ el-Fâhûrî, *el-Mucez fi'l-edebî'l-'Arabî ve târîhih*, Beyrut 1985, II, 481-511; M. Tâhir el-Himsî, *Mezâhibü Ebî'l-'Alâ' fi'l-luğa ve 'ulûmihâ*, Dımaşk 1407/1986; Mustafa es-Sekkâ v.dğr., *Ta'rîfü'l-kuğemâ' bi-Ebî'l-'Alâ'*, Kahire 1406/1986; Hammâd Hasan Ebû Şâviş, *en-Nakđü'l-edebî ḥavle şî'ri Ebî'l-'Alâ' el-Ma'arrî*, Beyrut 1409/1989; Âtîf Şükrî Ebû Avvâd, *eż-Zendeķatü ve'z-zenâdıķa*, Amman, ts., s. 187-193; M. Hilmî Tamâmse, "Arap Târîhi Edebiyatından: Ebü'l-Alâ' el-Ma'arrî" (trc. Abdüllatif Nevzâd), *SR*, VIII/185 (1954), s. 37-39; sy. 191 (1955), s. 157-158; sy. 192, s. 178-179; sy. 194, s. 221-222; sy. 195, s. 237-238; sy. 196, s. 263-264; sy. 198, s. 301; sy. 202, s. 380-381; Henri Laoust, "La Vie et la philosophie d'Abu'l-'Alâ' al-Ma'arrî", *BEO*, X (1943-44), s. 119-157; S. M. Stern, "Some Note Worthy Manuscripts of the Poems of Abu'l-'Alâ' al-Ma'arrî", *Oriens*, VII, Leiden 1954, s. 322-347; Moustapha Saleh, "Abû'l-'Alâ' Al-Ma'arrî (363-449/973-1057), Bibliographie critique", *BEO*, XXII (1969), s. 133-204; XXIII (1970), s. 197-272; Jose Manuel Continente Ferrer, "Paginas Para un Esbozo de Abu'l-'Alâ' al-Ma'arrî", *Eurak*, sy. 5-6, Madrid 1982-83, s. 89-98; Sahbân Halîfât, "Dirâse nakđiyye li-ba'zi'l-mu'âlecâti'r-re'îsiyye li-ḥitâbâti'l-Ma'arrî", *MMLAÜr.* (1983), s. 19-20; a.mlf., "Metâfizikiyye'l-'uluvve't-ṭabî'a fi felsefeti Ebî'l-'Alâ' el-Ma'arrî", *Dirâsât*, XI/4, Amman 1984, s. 57-101; a.mlf., "el-Cevânibü'l-metâfizikiyye li'n-nefs ve nazariyyetü'l-ma'rife 'inde Ebî'l-'Alâ' el-Ma'arrî", a.e., XII/3 (1985), s. 53-71; a.mlf., "Mekânetü'l-aḳl fi'l-felsefeti'l-ḥulqayye 'inde Ebî'l-'Alâ' el-Ma'arrî", a.e., XII/8 (1985), s. 87-114; a.mlf., "Ma'ne'l-ḥulûd fi kitâbâti'l-Ma'arrî", a.e., XIV/4 (1987); a.mlf., "el-Bu'dü'l-ontoloji li'l-mevt ve'd-delâleti'l-ḥulqayye li-fenâ'î'n-nefs fi kitâbâti Ebî'l-'Alâ' el-Ma'arrî", a.e., XIV/10 (1987); Yâsin Ceylân, "Abû'l-'Alâ' el-Ma'arrî Üzerine Bazı Düşünceler", *İslâmî Araştırmalar*, III, Ankara 1989, s. 42-54; Ahmed Ateş, "Ebü'l-Alâ Ma'arrî", *İA*, IV, 67-74; P. Smoor, "al-Ma'arrî, Abu'l-'Alâ'", *El²* (Fr.), V, 932-939; Ahmed İbrâhim eş-Şerîf, "Sağtû'z-zend li-Ebî'l-'Alâ' el-Ma'arrî", *Tî*, II, 57-74; Mansour J. Ajami, "Ma'arrî Abû'l-'Alâ'", *Dictionary of the Middle Ages* (ed. J. R. Strayer), New York 1966, VII, 700-702.

SABHÂN HALİFÂT

EBÜ'L-ALÂ el-MEVDÜDİ

(bk. MEVDÜDİ).